1941–1950-YILLARDA O'ZBEKISTON YENGIL VA OZIQ – OVQAT SANOATINING IQTISODIY TRANSFORMATSIYASI

Kendjayev Yakub Yusupovich
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Osiyo texnologiyalar universiteti
yakubkendjayev8@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston SSR sanoatida, xususan yengil va oziq-ovqat ishlab chiqarish tarmoqlarida ishchi kuchi tarkibining o'zgarishi tahlil qilinadi. Xotin-qizlar va yoshlarning ishlab chiqarishga jalb etilishi, qisqa muddatli kasbiy tayyorgarlik hamda korxonalarning harbiy buyurtmalarga moslashuvi maqolada keltirilgan statistik ma'lumotlar asosida yoritiladi. Mehnat safarbarligi bilan bir qatorda malakali kadrlar va texnika taqchilligi, ma'muriy majburlash omillari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, O'zbekiston SSR, yengil sanoat, oziq-ovqat sanoati, xotin-qizlar mehnati, mehnat safarbarligi, fabrika-zavod ta'limi.

Kirish.

1941-yilda urush boshlanishi O'zbekiston SSR korxonalarining faoliyatiga keskin ta'sir ko'rsatdi. Ishchi kuchining bir qismi frontga safarbar etilgani sababli ishlab chiqarishda xotin-qizlar va o'smirlarning ulushi ortdi. Korxonalar yangi mahsulot turlariga, jumladan harbiy buyurtmalarga moslashishga majbur bo'ldi. Mazkur tezisning maqsadi manba maqolada berilgan misollar orqali ushbu jarayonlarning asosiy xususiyatlarini ko'rsatishdir.

Asosiy qism.

Manba maqolada qayd etilishicha, 1940-yilda sanoat ishchilari orasida xotin-qizlarning ulushi 34,0 foizni tashkil etgan bo'lsa, 1942-yilda 63,5 foizga yetgan. Oziq-ovqat sanoatida ayollar ulushi urush yillarida 43 foizdan 62 foizgacha ko'tarilgan. Paxta tozalash sanoatida esa 1940-yildagi 30 foizdan oshmagan ko'rsatkich 1945-yilga kelib 70 foizga yetgani ko'rsatiladi. Bu raqamlar urush davridagi mehnat tarkibi o'zgarishining ko'lamini ifodalaydi [1; 2].

Ishchi kuchi yetishmovchiligi yangi kasblarni jadal o'zlashtirishni taqozo etdi. Masalan, 1941-yilning ikkinchi yarmida Namangan viloyati korxonalarida 230 nafar ayol turli kasblarni o'rgangan; ularning orasida slesarlar, tokarlar, elektromontyorlar va haydovchilar bo'lgan. Toshkentdagi "Qizil Tong" tikuvchilik fabrikasida ayrim ishchilar kunlik ishlab chiqarish normalarini 250 foizgacha bajargani, Toshkent to'qimachilik kombinatida ham mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan tashabbuslar mavjudligi qayd etiladi [1; 3].

Yoshlarni kasbga tayyorlash ham muhim yo'nalish bo'lgan. Maqolaga ko'ra, 1942-yil oxiriga kelib qo'shimcha 31 ta fabrika-zavod ta'limi maktabi ochilib, ularda 15 320 nafar o'quvchi tahsil olgan. 1944-yilda respublikada 14 ta kasb-hunar va 45 ta fabrika-zavod ta'limi maktabi ishlagan. Qisqa kurslar, yakka tartibdagi o'qitish va brigada shogirdligi sanoat korxonalarini ishchi kuchi bilan ta'minlashda qo'llanilgan [1; 3].

Korxonalarni harbiy ishlab chiqarishga o'tkazish bir tekis kechmagan. Maqolada 1941-yil oktabrida respublika korxonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning 51 foizi harbiy buyurtmalar asosida tayyorlangani, noyabrda esa Toshkentdagi 137 korxonadan 63 tasi to'liq yoki qisman harbiy mahsulot ishlab chiqarishga o'tgani bildiriladi. Shu bilan birga, malakali ishchi va zarur asbob-uskunalar yetishmasligi ishlab chiqarish rejalarini bajarishga to'sqinlik qilgan [1; 2].

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mazkur o'zgarishlarni faqat mehnat qahramonligi sifatida baholash yetarli emas. Asosiy maqolada ishlab chiqarishga jalb qilish jarayoni qat'iy ma'muriy nazorat va majburlash bilan ham bog'liq bo'lgani ta'kidlanadi. Demak, yengil va oziq-ovqat sanoatidagi mehnat safarbarligi urush davri ehtiyojlari, ijtimoiy tarkib o'zgarishi va xo'jalikdagi cheklovlarning birgalikdagi natijasi edi.

Xulosa.

Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston SSR yengil va oziq-ovqat sanoatining faoliyati ishchi kuchi tarkibidagi tub o'zgarishlar sharoitida davom etdi. Ayollar va yoshlar ishlab chiqarishning muhim tayanchiga aylandi, kasbiy tayyorgarlik tizimi kengaydi. Ayni paytda texnik va kadrlar taqchilligi hamda majburiy mehnat safarbarligi jarayonning murakkab jihatlari bo'ldi. Asosiy maqolada 1946–1950-yillarga oid mustaqil statistik qatorlar yetarli berilmagani uchun urushdan keyingi tiklanish dinamikasi ushbu tezisda alohida baholanmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Milliy arxivi (O'z MA). 90-fond, 8-ro'yxat, 5937-ish, 7-varaq; 6118-ish, 20–24-varaqlar.
2. Узбекская ССР в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.). Т. 1, 3. – Ташкент: Фан, 1985.
3. Голованов А. А., Саидов И. М. Вклад Узбекистана в победу над фашизмом. Часть II. – Самарканд: Изд. СамГУ, 2006.
4. Верт А. Россия в войне 1941–1945. – Москва: Воениздат, 1967.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.